

КЛАСИФІКАЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОМПРОМІСУ

CLASSIFICATION OF SOCIAL COMPROMISE

Стець О.М., к.ю.н., доцент,
завідувач кафедри конституційного, міжнародного та приватного права
*Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Білошенко О.Ю., старший викладач кафедри конституційного,
міжнародного та приватного права
*Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Чабаненко Ю.С., методист першої категорії
*Криворізький факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У сучасних умовах, коли в державно-правовому житті відбуваються глобалізаційні та трансформаційні процеси, зміни в процесі вдосконалення та розвитку суспільства, безумовно актуальним стає питання про застосування соціального компромісу як одного із засобів досягнення взаємної домовленості, порозуміння, спільності поглядів та думок. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених дослідженню різних аспектів компромісної форми взаємодії суб'єктів, необхідно констатувати, що в юридичній літературі так і не сформовано усталеної думки про значення соціального компромісу як засобу мирного вирішення і розв'язання конфліктів у сучасній державі. Мета статті полягає у здійсненні комплексного аналізу наявних поглядів на типологію соціального компромісу, виявленні і визначенні його видів. Також проведено аналіз різних підходів до диференціації соціального компромісу, які були запропоновані сучасними дослідниками.

Встановлено, що класифікація соціального компромісу передбачає його поділ на окремі види відповідно до вибраних критеріїв, що відображають сукупність однакових ознак із метою найкращого його досягнення конфліктуючими сторонами. Поділ соціального компромісу за видами допоможе з'ясувати властивості соціального компромісу, його місце і роль у сучасній державі. Варто зазначити, що найчастіше використовується типологія, в основу якої покладені сфери дії соціального компромісу в сучасній державі. Оскільки соціальний компроміс є категорією суспільного життя, в науковій літературі пропонується класифікація соціального компромісу залежно від сфери дії: політичний, економічний, правовий, трудовий, міжнародний.

У процесі огляду проблематики класифікації соціального компромісу встановлено, що компроміс виступає цивілізованим засобом вирішення і врегулювання соціальних конфліктів, а також станом функціонування суспільства в межах держави. Наведена класифікація соціального компромісу дає змогу визначити шляхи та способи досягнення певного виду компромісу.

Ключові слова: соціальний компроміс, класифікація соціального компромісу, компроміс, критерії класифікації.

In the current context, when globalization and transformation processes take place in the state and legal life, changes in the process of improvement and development of society, the question of using social compromise as one of the means of reaching mutual agreement, understanding, common views and opinions certainly becomes relevant. Despite the large number of works devoted to the study of various aspects of the compromise form of interaction of subjects, it should be noted that the legal literature has not formed a well-established opinion about the importance of social compromise as a means of peaceful resolution and conflict resolution in the modern state. The purpose of the article is to carry out a comprehensive analysis of existing views on the typology of social compromise, detection and identification of its species. There is also an analysis of different approaches to the differentiation of social compromise, which were proposed by modern researchers.

It is established that the classification of social compromise involves its division into separate types according to the selected criteria, reflecting a set of identical features in order to best achieve it by the conflicting parties. The division of social compromise by types will help to clarify the properties of social compromise, its place and role in the modern state. It should be noted that the most commonly used typology is based on the scope of social compromise in the modern state. Since social compromise is a category of social life, the scientific literature proposes the following classification of social compromise depending on the scope: political, economic, legal, labor, international.

It is concluded that after reviewing the classification of social compromise, it was found that compromise is a civilized means of resolving and settling social conflicts, as well as the state of society within the state. The given classification of social compromise allows defining means and ways of achievement of a certain type of compromise.

Key words: social compromise, classification of social compromise, compromise, classification criteria.

Трансформаційні процеси, які відбуваються в сучасній державі, будуються на принципово нових засобах врегулювання конфліктних відносин, не шляхом насильства, а шляхом застосування соціального компромісу, який виступає реальним засобом мирного вирішення і розв'язання соціальних конфліктів. Значення соціального компромісу в останні роки набуває актуальності, а тому виявлення і визначення його видів є важливим для пізнання природи і сутнісних характеристик категорії «соціальний компроміс».

У вітчизняній літературі питанню класифікації соціального компромісу приділено мало уваги. Деякі підходи до типології соціального компромісу висвітлені в працях сучасних вітчизняних та російських вчених: С.В. Бобровник, А.Г. Большакова, В.М. Кузнецова, М.І. Макове-

ва, Ю.С. Максимової, О.П. Москаленка, С.М. Некіги, О.А. Рахматова, О.В. Сітнікової, В.А. Федорчука.

Кожен соціальний компроміс є неповторним, а отже, неповторними є відносини людей у процесі його застосування, тому треба вибрати такий підхід до його диференціації, який сприятиме правильному визначенню його особливостей. Класифікація потрібна як свого роду модель вивчення предмета у його цілісності, вона виступає інструментом отримання нових знань про відповідне явище, що підлягає класифікації. Класифікацію правових явищ можна вважати тонким інструментом вивчення предмета, його суті, властивих йому закономірностей [1, с. 29–33].

Класифікація соціального компромісу передбачає його поділ на окремі види відповідно до вибраних критеріїв,

що відображають сукупність однакових ознак із метою найкращого його досягнення конфліктуючими сторонами. Поділ соціального компромісу за видами допоможе з'ясувати властивості соціального компромісу, його місце і роль у сучасній державі.

Найчастіше використовується типологія, в основу якої покладені сфери дії соціального компромісу в сучасній державі. Оскільки соціальний компроміс є категорією суспільного життя, в науковій літературі пропонується класифікація соціального компромісу залежно від сфери дії:

а) політичний компроміс – це мирний, цивілізований засіб вирішення політичних протиріч і конфліктних ситуацій, які виникають як всередині держави, так і між країнами на міжнародній арені [2]. Компроміси в політиці є свідомо укладеною політичною угодою між партіями, організаціями, державами. Вони сприяють досягненню стабільності в державі і виступають засобами її досягнення. Виділяють політичні компроміси міждержавні та внутрішньодержавні, позитивні та негативні. Соціальні компроміси поділяються на економічні, політичні, правові, трудові, релігійні, сімейні, екологічні, міжнародні;

б) економічний компроміс – це категорія, яка застосовується в процесі прийняття рішення з комплексу проблем у підприємницькій діяльності [3]. Це метод балансування витрат, доходів та прибутків. Економічні компроміси мають прийматися на кожному рівні планування і функціонування підприємства, а також вони мають визначати ефективність всієї економічної системи;

в) правовий компроміс – це опосередкований правовими формами, ціннісно орієнтований засіб упорядкування конфлікту, який заснований на взаємопоступках учасників суспільних відносин, метою та результатом якого є стан суспільної згоди і закріплення демократичних цінностей у суспільстві [4, с. 9–13]. Є класифікація правових компромісів: 1) за способом упорядкування правових компромісів поділяються на такі, що досягається імперативним або диспозитивним методом регулювання правових відносин; 2) за галузевим критерієм правові компроміси можуть застосовуватися в цивільному, трудовому, кримінальному, господарському праві та ін.;

г) трудовий компроміс – це структурований процес узгодження думок соціальних суб'єктів, які становлять трудовий колектив [5, с. 13];

г) міжнародний компроміс («глобальний компроміс») – це процес та результат здійснення домовленості між людьми, народами, державами, їх об'єднаннями, між культурами та релігіями на певний час заради благополуччя і безпеки людини, родини, народів, суспільства, держави і сучасної цивілізації на основі взаємних політичних, економічних, ідеологічних поступок із приводу цілей, ідеалів, цінностей, національних інтересів, інтерпретації минулого, теперішнього та майбутнього своїх народів, країн і регіонів, розуміння демократії, патріотизму, сенсу життя і мрії [6, с. 19–20].

Соціальний компроміс та соціальний конфлікт потрібно розглядати як альтернативи, які притаманні різним рівням організації суспільства [7, с. 17]. З огляду на це, соціальний компроміс у межах основних соціальних інститутів може бути міжособистісним, груповим, державним. Компроміс найбільш яскраво виявляється на міжособистісному рівні в межах родини, дружніх відносин. Його суть полягає в задоволенні приватних інтересів конфліктуючих суб'єктів. На груповому рівні компроміс полягає в тому, що є соціальний зв'язок вже не між двома суб'єктами, а трьома і більше особами. Державні компроміси виникають між суб'єктами конфлікту та суверенною організацією суспільства, на території якої вони конфліктують.

На думку С.В. Бобровник, залежно від рівня соціального інституту соціальний компроміс у поведінці суб'єктів виявляється на міжособистісному, груповому,

державному рівнях та рівні світової системи [8, с. 84–90]. Тому соціальний компроміс залежно від цих підстав може бути міжособистісний, груповий, державний та світовий, який є різновидом державного компромісу, що трансформувався на міждержавний рівень під впливом політичних, економічних, екологічних та інших чинників. Крім того, вона виділяє залежно від меж дії компромісу приватний компроміс, який спрямований на задоволення приватних інтересів, і публічний, який зачіпає інтереси різноманітних за походженням соціальних груп та держави загалом [8, с. 87].

А.Г. Большаков своєю чергою поділяє соціальні компроміси на груповому рівні організації суспільства на внутрішньогрупові та міжгрупові [7, с. 18]. У такому разі внутрішньогрупові соціальні компроміси мають приватний характер професійної, релігійної або іншої спрямованості, а міжгрупові – публічно-приватний характер.

У вітчизняній та зарубіжній літературі є інша класифікація соціального компромісу. Залежно від суб'єктного критерія соціальні компроміси поділяються на міжособистісні (врегулювання конфліктів між особистостями, якщо їх погляди, інтереси, цілі діяльності не збігаються), групові (засіб врегулювання конфліктних ситуацій, які виникають між групами людей), міжнаціональні (компроміс, який здатен врегулювати конфлікт у разі зіткнення національних спільнот, їх інтересів), міжнародні (засіб врегулювання міжнародних конфліктів, які виникають між державами).

В.М. Кузнецов значну увагу приділяє компромісу міжособистісному, груповому, організаційному, державному та міждержавному. Крім того, соціальні компроміси він поділяє на ціннісні та функціонально-цільові компроміси [9].

В.А. Федорчук пропонує класифікувати компроміси залежно від функціональної точки зору на конструктивні (позитивні) та деструктивні (негативні). Конструктивний характер компроміс має в тих випадках, коли він означає усунення загрози розгортання широкого конфлікту у суспільстві. Деструктивний характер має компроміс, який був результатом самообману осіб, які уклали його [10]. О.В. Сітнікова та М.І. Маковеев зазначають, що компроміс може бути оптимальним та стійким. Оптимальний компроміс – це компроміс, в якому максимально враховані інтереси всіх його суб'єктів, а стійкий компроміс розглядається як засіб вирішення конфліктів [5, с. 18; 11, с. 20].

Крім того, М.І. Маковеев виділяє такі компроміси: за характером і ступенем впливу на протиріччя (конструктивно-реформаторські, компроміси-паліативи, консервативно-деструктивні), залежно від глибини та масштабу вирішених задач (тактичні та стратегічні), залежно від рівня вигоди (невигідний, вигідний та оптимальний), залежно від ступеня ризику (компроміс із мінімальним ризиком, компроміс із середнім та високим ступенем ризику, компроміс із максимальним ризиком) [11, с. 19–20].

С.М. Некіга, О.П. Москаленко, Д.П. Зеркін виділяють компроміси вимушені і добровільні. Вимушені компроміси є результатом рівноваги сил, який неминуче нав'язується обставинами, що склалися. Добровільні є результатом свідомого вибору [12, с. 332; 13, с. 666–667; 14, с. 479].

Ю.С. Максимова пропонує класифікувати компроміси залежно від способу вираження в процесі комунікації на вербальний, невербальний, вербально-невербальний [15, с. 47–49].

Типологія соціального компромісу можлива і за формою вираження на активний і пасивний. Активний компроміс може виявлятися в укладанні договорів, а пасивний компроміс – це відмова від яких-небудь активних дій із досягнення визначених взаємних поступок у тих чи інших умовах. Тобто в конкретних умовах компроміс може бути забезпечений пасивністю суб'єктів конфліктної взаємодії [16].

Класифікаційним критерієм може бути також і склад учасників, які досягають компромісу, а тому на його підставі виділяють соціальні компроміси двосторонні (без участі посередника), двосторонні з участю посередників та багатосторонні [11, с. 19].

Окрім перелічених критеріїв, можна виділити і певні властиві специфічні класифікаційні критерії, що стосуються соціального компромісу. Так, залежно від технології врегулювання конфлікту компроміс може бути повним або частковим [17, с. 373]; залежно від технології торгу та поступок компроміс може бути асиметричним, якщо одна сторона поступається більше ніж інша, та симетричний, якщо сторони роблять рівні взаємні поступки [18]; за видами порушень у міжособистісному спілкуванні виділяють компроміси прагматичні (передбачають те, що необхідно бачити в опоненті людину, адже конфлікт виник не тому, що ви неоднакові, а тому, що ви не можете узгодити свої інтереси), комунікативні (передбачають, що ви неадекватно сприймаєте ситуацію, навіть викривлюєте реальність, слід виробити установку: «пробуємо, намагаємось розуміти, що відбувається»), нормативні (якщо ви вважаєте супротивника негідником через його принципи і норми поведінки, вашим внутрішнім компромісом буде поважне ставлення до його уявлень про справедливість) [19, с. 224].

Поняття «компроміс» за своїм змістом близьке до поняття «консенсус». Компроміс є вимушеною згодою, яка є неефективною, якщо не приводить до консенсусу. Своєю чергою консенсус досягається шляхом узгодженості позицій та пошуку взаємоприйнятних рішень, заснованих на компромісах. При цьому компроміс є частинною консенсусу [20, с. 236]. Тому, враховуючи спорідненість поняття компромісу і консенсусу, можна стверджувати, що критерії класифікації компромісу можуть бути запозичені в класифікації поняття «консенсус». Так, компроміс залежно від видів суспільних відносин може бути політичним, юридичним, економічним і т.д.; залежно від ступеня стійкості він може бути постійний та тимчасовий; із позиції законності компромісу – правовий та протиправний; залежно від статусу сторін, які домовляються, – міжнародний і внутрішньодержавний.

Таким чином, проаналізувавши різні підходи до диференціації соціального компромісу, які були запропоновані сучасними дослідниками, можна стверджувати, що вони не мали єдиних поглядів на класифікаційні ознаки та характеристики категорії «соціальний компроміс», оскільки приділяли увагу окремим сторонам компромісу. Отже, на підставі аналізу наведених класифікацій соціального компромісу можна згрупувати за певними ознаками і на основі цього визначити їх види.

За основу класифікації будемо брати лише основні ознаки соціального компромісу, за допомогою яких можна буде охарактеризувати соціальний компроміс та виділити його властивості. Пропонуємо здійснити класифікацію соціального компромісу за наведеними нижче основними критеріями.

1. Залежно від сфери дії соціальний компроміс можна поділити на: а) політичний компроміс; б) економічний

компроміс; в) правовий компроміс; г) трудовий компроміс; г) міжнародний компроміс; д) сімейний компроміс; е) релігійний тощо.

2. Залежно від суб'єктів соціальні компроміси можна поділити на: а) міжособистісні; б) групові; в) міжнаціональні; г) міжнародні.

3. Залежно від функціональної точки зору компроміси можна поділити на конструктивні (позитивні) і деструктивні (негативні). Конструктивний характер компроміс має в тих випадках, коли він означає усунення загрози розгортання широкого конфлікту в суспільстві. Деструктивний характер має компроміс, який був результатом самообману осіб, які уклали його.

4. За формою вираження компроміс можна поділити на активний і пасивний. Активний компроміс може виявлятися в укладанні договорів, а пасивний компроміс – це відмова від яких-небудь активних дій із досягнення визначених взаємних поступок у тих чи інших умовах.

5. Залежно від статусу сторін, які домовляються, соціальний компроміс можна поділити на міжнародний і внутрішньодержавний. Міждержавний компроміс застосовується там, де є соціальні конфлікти між державами. Внутрішньодержавний компроміс вирішують різні конфліктні ситуації всередині держави, а саме політичні, економічні, релігійні, національні, правові та інші.

6. Залежно від способу застосування соціального компромісу він може бути судовий та позасудовий. Судовий компроміс полягає в укладанні мирових угод, якщо наслідки подальшого протистояння можуть стати неадекватними та невігідними для обох сторін. У цьому випадку сторони зобов'язані прийняти рішення суду та виконати його. Соціальний компроміс досягається шляхом переговорів, домовленостей без судового втручання.

7. Залежно від кількості учасників соціальні компроміси можна поділити на двосторонні (досягається між двома учасниками) та багатосторонні (досягається кількома учасниками).

8. Соціальний компроміс залежно від форми можна поділити на юридичний (коли компромісні методи та процедури передбачені нормативними актами) і неюридичний (неформальні способи вирішення конфліктів – переговори, посередництво тощо).

9. Залежно від ступеня стійкості можна виділити такі типи соціального компромісу, як тимчасовий і постійний. Постійний компроміс досягається тоді, коли сторони укладають угоду на основі взаємних поступок, і конфлікт у цьому випадку є повністю вирішеним. Проте тимчасовий компроміс свідчить про те, що укладений частково компроміс матиме тимчасовий характер, а це значить, що конфлікт може знову виникнути.

Таким чином, здійснивши огляд проблематики класифікації соціального компромісу, варто зазначити, що компроміс виступає цивілізованим засобом вирішення і врегулювання соціальних конфліктів, а також станом функціонування суспільства в межах держави. Наведена класифікація соціального компромісу дає змогу визначити шляхи та способи досягнення певного виду компромісу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кикоть Г. Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права. *Право України*. 2003. № 7. С. 29–33.
2. Рахматов А.А. Политический компромисс как инструмент соглашения в политике : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2009. 181 с.
3. Винокур Л.Б. Основы логистики : учебное пособие. Владивосток, 2001. 173 с.
4. Бобровник С.В. Компромис у праві: сутність та критерії класифікації. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 9–13.
5. Ситникова С.В. Компромисс как способ разрешения социально-трудовых конфликтов : автореф. дис. ... канд. социол. наук. Москва, 2011. 26 с.
6. Кузнецов В.Н. Теория компромисса. Москва : Книга и бизнес, 2010. 588 с.
7. Большаков А.Г. Конфликт и консенсус в социальных институтах: теоретико-методологический анализ : дис. ... канд. социол. наук : 22.00.04. Казань, 1995. 207 с.
8. Бобровник С.В. Компромис і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу : монографія. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2011. 384 с.
9. Кузнецов В.Н. Социология компромисса. Москва : Макс-пресс, 2010. 54 с.

10. Федорчук В.А. Політичний компроміс як ціннісна основа розвитку політичної культури українського суспільства : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. Київ, 2012.
11. Маковеев Н.И. Компромисс как политико-культурный феномен : автореф. дис. ... канд. филос. наук. Екатеринбург, 2000. С. 25.
12. Некига С.Н. Понятие правового компромисса. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. С. 332.
13. Москаленко О.П. Компромисні вирішення політичних питань в сучасній Україні. *Держава і право*. Випуск 48. С. 666–667.
14. Зеркин Д.П. Основы политологии: Курс лекцій. Ростов «Феникс», 1997. 544 с.
15. Максимова Ю.С. Компромисс: Запад – Восток. *Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация*. 2009. № 2. С. 47–49.
16. Конфликтология. Стратегия компромисса в конфликте. URL: any-book.org/download/34875.html (дата звернення 02.10.2020 р.).
17. Пугачев В.П. Введение в политологию : учебник для студентов высш. учеб. заведений. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Аспект Пресс, 1998. 447 с.
18. Анцупов А.Я., Шитлов А.И. Конфликтология : учебник для вузов. URL: sob-rgsu.narod.ru/files/Antsupov_Shilov_Some_Konfliktologiya.htm (дата звернення 02.10.2020 року)
19. Конфліктологія : підручник для студентів вищ. навч. закл. юрид. спец. / за ред. професорів Л.М. Герасіної та М.І. Панова. Харків : Право, 2002. 256 с.
20. Калитанова Т.В. Власть в демократическом государстве: основы институализации и функционирования : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.01. Саратов, 2004. 264 с.